

**AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI**  
**NİZAMİ adına ƏDƏBİYYAT İNSTITUTU**

---

*Əlyazması hüququnda*

**VÜSALƏ İSLAM qızı ƏSƏDOVA**

**“FÜYUZAT” MƏCMUƏSİNDƏ ƏDƏBİYYAT  
MƏSƏLƏLƏRİ**

**5716 .01 – Azərbaycan ədəbiyyatı**

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq  
üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın

**A V T O R E F E R A T I**

**BAKİ – 2 0 1 7**

Dissertasiya Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nizami adına  
Ədəbiyyat İnstitutunun Yeni dövr Azərbaycan ədəbiyyatı şöbəsində yerinə  
yetirilmişdir

**Elmi rəhbərlər:**

|                                                                                                          |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Bəkir Əhməd oğlu Nəbiyev</b><br><b>filologiya üzrə elmlər doktoru,</b><br><b>AMEA-nın həqiqi üzvü</b> |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------|

**Alxan Bayram oğlu Məmmədov**  
filologiya üzrə elmlər doktoru, professor

**Rəsmi opponentlər:** **Rəfael Baba oğlu Hüseynov**  
filologiya üzrə elmlər doktoru,  
AMEA-nın həqiqi üzvü

**Əsgər Adil oğlu Rəsulov**  
filologiya üzrə elmlər doktoru, professor

**Aparıcı təşkilat:** AMEA akad.Z.M.Bünyadov adına Şərqşünaslıq  
İnstitutunun Türk filologiyası şöbəsi

Müdafiə “ \_\_\_\_ ” \_\_\_\_\_ 2017-cı il tarixdə saat \_\_\_\_ da  
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun  
nəzdində fəaliyyət göstərən D.01.131 – Dissertasiya Şurasının iclasında  
keçiriləcəkdir.

**Ünvan:** Az. 1143, Bakı, H.Cavid prospekti 115, Akademiya şəhərçiyi,  
AMEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun Elektron Akt zalı (IV mərtəbə)

Dissertasiya ilə AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanasında tanış  
olmaq mümkündür.

Avtoreferat “ \_\_\_\_ ” \_\_\_\_\_ 2017-ci ildə göndərilmişdir.

**Dissertasiya Şurasının elmi katibi,**  
**filologiya üzrə fəlsəfə doktoru:**

**İsmixan Məhəmməd oğlu**  
**Osmanlı**

## TƏDQİQATIN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

**MÖVZUNUN AKTUALLIĞI.** XX əsrin əvvəlləri Şimali Azərbaycanın ictimai-siyasi və ədəbi-elmi həyatının ziddiyyətli, enişli-yoxuşlu dövrlərindən biridir. Bu illərdə Bakı geridə qalmış əyalət şəhərindən Rusiyanın inkişaf etmiş sənaye mərkəzlərindən birinə çevrilmiş, Birinci rus inqilabının təsiri ilə Azərbaycanda milli azadlıq hərəkatı geniş vüsət almış, maarifçilik ideyaları sürətlə inkişaf edərək məktəb və maarif şəbəkəsi yaranmış, uzun illər susqunluq dövrü keçirən jurnalistikada oyanış baş vermiş, milli mətbuat orqanları bir-birinin ardınca nəşr olunmağa başlamışdır. 22 iyul 1875-ci ildən 29 sentyabr 1877-ci ilə qədər Bakıda, “Badkubə gimnaziyasının müəllimi Həsən Məlikzadə Zərdabinin” nəşr etdirdiyi “Əkinçi”, 1879-cu ilin yanvar ayının 4-dən 1880-ci ilin 26 iyununa qədər Səid Ünsizadənin redaktorluğu ilə Tiflisdə əvvəlcə “Ziya”, 1880-ci ilin 9 dekabrından 1884-cü ilin 26 iyununa, fəaliyyətini dayandırana qədər fasilələrlə adında dəyişiklik etməklə çap olunan “Ziyayi-Qafqaziyyə”, Tiflisdə Cəlal Ünsüzadənin nəşirliyi ilə 1883-cü ilin yanvarında Azərbaycan dilində ilk jurnal kimi fəaliyyətə başlayan, 1883-cü ilin 23 dekabrından etibarən həftəlik qəzetə çevrilən, 1891-ci ilin 18 oktyabrında Qafqaz Sensura Komitəsi tərəfindən bağlanan “Kəşkül” kimi mətbuat orqanlarından sonra Azərbaycan dilində heç bir mətbuat orqanının nəşr olunmadığı Azərbaycan və Qafqazda bir-birinin ardınca: Tiflisdə 1903-cü ilin martından 1905-ci ilin 15 yanvarınadək Məhəmməd ağa Şahtaxtlının redaktorluğu ilə çıxan “Şərqi-Rus”, Bakıda 1905-ci ilin iyun ayının 7-dən 1906-cı ilin 3 sentyabrınadək Ə.Topçubaşovun nəşirliyi, Ə.Ağayev və Ə.Hüseynzadənin redaktoru olduqları “Həyat”, 1907-ci il aprel 1-dən 1908-ci il sentyabrın 7-nə qədər Həşim bəy Vəzirovun redaktorluğu ilə nəşr olunan “Təzə həyat”, 1909-cu ilin iyun ayının 8-dən 1909-cu il oktyabrın 6-na kimi Əhməd bəy Ağayevin redaktoru olduğu “Tərəqqi”, Həştərxanda ilk nömrəsi 1906-cı il iyunun 8-də çıxan, fasilələrlə 1911-ci ilə qədər fəaliyyətini davam etdirən Mustafa Lütfi İsmayilzadənin redaktoru olduğu “Bürhani-tərəqqi” və s. bu kimi onlarca qəzet, M.Mahmudbəyovun nəşirliyi və redaktorluğu ilə Bakıda 1906-cı ilin sentyabrından 1907-ci ilin yanvarına qədər çıxan “Rəhbər”, Ə.İ.Cəfərzadə və M.H.Əfəndizadənin nəşirliyi və redaktorluğu ilə ilk nömrəsi 1906-cı ilin 16 aprelində çıxan, 1908-ci ilin martına qədər fəaliyyətini davam etdirən “Dəbistan”, 1907-ci ilin may ayının 19-dan noyabr ayının 4-dək Ələsgər Əliyevin nəşir və redaktoru olduğu “Bəhlul”, Mirməhəmməd Mirfətullayev və Cabbar Əsgərzadənin nəşirliyi və redaktorluğu ilə İrəvanda 1914-cü ilin fevral ayının 22-dən iyunun 30-dək,

cəmi 12 nömrəsi çıxan “Lək-lək” və s. jurnalların nəşri ana dilli mətbuatın bu illərdə çiçəklənmə dövrünü keçirməsinə parlaq dəlildir. Bu dövrün mətbuat orqanları arasında özündən sonra ədəbi və jurnalistika məktəbləri yarada bilmiş “Füyuzat” və “Molla Nəsrəddin” jurnalları xüsusi qeyd olunmalıdır. Başında C.Məmmədquluzadənin durduğu, iyirmi beş il müxtəlif fasilələrlə Tiflis, Təbriz və Bakıda çıxan “Molla Nəsrəddin” (1906-1931) realizm cəhəbindən xalqa və millətə xidmət edənlərin, Əli bəy Hüseynzadənin yaradıcısı olduğu, Bakıda çap olunan “Füyuzat” (1906-1907) isə, əsasən, romantiklərin tribunası idi.

Bu və ya digər cəhətlərdən müxtəlif münasibətlərlə tədqiqata cəlb olunan “Füyuzat” jurnalında, məlumdur ki, Azərbaycan və dünya həyatının müxtəlif problemlərinə dair yazılar çap olunduğu kimi, mövzu, janr, ideya və sənətkarlıq cəhətdən fərqli-fərqli ədəbi-bədii nümunələr, ədəbiyyatşünaslıq məsələləri ilə bağlı olan məqalələr, ədəbi tərcümələr də nəşr olunmuşdur. Bu əsərlər barədə müxtəlif zamanlarda Mir Cəlal, Məmməd Cəfər, Ə.Mirəhmədov, K.Talıbzadə, A.Zamanov, B.Nəbiyev, Y.Qarayev, İ.Həbibbəyli, M.Ağamirov, V.Quliyev, H.İsrafilov, K.Əliyev, V.Osmanlı, O.Bayramlı, A.Bayramoğlu, A.Əliyeva (Kəngərli), Ş.Vəliyev, İ.Qəribli, H.Həşimli, R.Mirzəyev, A.Turan və başqa tədqiqatçılar münasibət bildirsələr də<sup>1</sup>, “Füyuzat” məcmuəsində ədəbiyyat məsələləri ayrıca, müstəqil araşdırma

---

<sup>1</sup> Mir Cəlal. Məhəmməd Hadi (“Müxtəsər Azərbaycan ədəbiyyatı taixi” kitabında, s. 332-339), II cild. Bakı: EAƏF nəşriyyatı, 1944; Məmməd Cəfər. Azərbaycan ədəbiyyatında romantizm (Seçilmiş əsərləri, II cild). Bakı: Azərnəşr, 1974; Ə.Mirəhmədov. Məhəmməd Hadi. Bakı: “Yazıçı”, 1985; K.Talıbzadə. Sənətkarın şəxsiyyəti. Bakı: “Yazıçı”, 1978; A.Zamanov. Ülvü əməllər şairi. “Kommunist” qəzeti, 7 dekabr 1979-cu il; B.Nəbiyev. Şamaxı torpağının yetirdiyi böyük Azərbaycan şairləri. Bakı: “Ozan”, 2012; Y.Qarayev. Əli bəy Hüseynzadənin irsi və varisləri (“Böyük ədib və mütəfəkkir Əli bəy Hüseynzadə” kitabında, s.130-153). Bakı: “Elm” nəşriyyatı, 2015; İ.Həbibbəyli. “Molla Nəsrəddin” və füyuzatçılar (“Böyük ədib və mütəfəkkir Əli bəy Hüseynzadə” kitabında, s.217-245). Bakı: “Elm” nəşriyyatı, 2015; M.Ağamirov. Məhəmməd Hadinin fəlsəfi görüşləri. Bakı: Azərnəşr, 1982; K.Əliyev. Azərbaycan pomantizminin poetikası. Bakı: “Elm”, 2002; V.Osmanlı. Azərbaycan pomantikləri. Bakı: “Yazıçı”, 1985; V.Quliyev. “Füyuzat”ın ən fəal müəllifi. “525-ci qəzet”, 29 iyun 2013-cü il; O.Bayramlı. Milli mədəniyyətimizin böyük abidəsi (“Füyuzat”(1906-1907) jurnalının yeni nəşrinə müqəddimə, s. III-XXIII). Bakı: “Çaşıoğlu” nəşriyyatı, 2006; A.Bayramoğlu. Azərbaycan jurnalistika məktəbləri. Bakı: “Avrasiya-Press”, 2014; H.Həşimli. Səid Səlməsi, Bakı: “Elm və təhsil”, 2013; İ.Qəribli. M.Hadi və mətbuat. Bakı: “Elm və təhsil”, 2011; H.İsrafilov. “Füyuzat” və milli dramaturgiya problemləri. Bakı: “Elm”, 2007; Ş.Vəliyev. “Füyuzat” ədəbi

mövzusu olaraq indiyə kimi tədqiq olunmamışdır. Təbii ki, “Füyuzat” özünün izlədiyi məfkurəyə uyğun bədii və ədəbiyyatşünaslıq əsərlərinin çapına daha çox meydan verirdi. Jurnalın səhifələrində dərc olunan bu qəbildən olan əsərlərin təhlilinin həm dərginin ideya istiqaməti, həm də orada fəaliyyət göstərən sənətkarların məqsəd və məramlarını öyrənmək üçün nə qədər əhəmiyyətli olduğunu söyləməyə lüzum yoxdur. Ayrı-ayrı münasibətlərlə aparılmış tədqiqlərin ümumiləşdirilməsi, jurnalda nəşr olunan ədəbi-bədii və ədəbiyyatşünaslıq əsərlərinin müasir elmi-filoloji səviyyədə qiymətləndirilməsi, heç şübhəsiz ki, mövzunun nə qədər aktual və ədəbiyyatşünaslığımız, ictimai-siyasi fikrimiz üçün gərəkli olduğunu bir daha təsdiqləyir.

**TƏDQIQATIN OBYEKTİ VƏ PREDMETİ.** Tədqiqatın obyekt və predmetini 1906-cı ilin noyabrından 1907-ci ilin noyabrına qədər Bakıda nəşr olunan “Füyuzat” jurnalındakı bədii, tərcümə və ədəbiyyatşünaslıqla bağlı əsərlər və bu əsərlər barədə vaxtaşırı söylənilən fikir və mülahizələr təşkil edir. Məlumdur ki, özündən sonra ədəbi və jurnalistika məktəbi yaratmağa müyəssər olmuş, bəzi mülahizələrə görə Türkiyə sultanı Sultan Əbdülhəmidin tələbinə əsasən yerli sərmayədarların, o cümlədən məcmuənin sahibi-imtiyazı H.Z.Tağıyevin yardımını dayandırmasından sonra bağlanan “Füyuzat” jurnalında çap olunan ədəbi-bədii məhsulların əksəriyyəti dərginin “islamçılıq, türkçülük və müasirlik” prinsipinə uyğun idi. Orası da məlumdur ki, Azərbaycan ədəbiyyatına sonet və mənşur şeir janrlarının, sərbəst şeirin gəlişi, Avropa, rus, Türkiyə ədəblərinin oxuculara daha yaxından tanıtılması prosesi, əsasən, “Füyuzat”la başlanmışdır. Nəşrə başladığı tarixdən tam yüz ilə yaxın vaxt keçsə də, “Füyuzat”ın səhifələrində hələ də öyrənilməsi lazım olan kifayət qədər məsələlər var. Təbii ki, jurnalın redaktoru, qayəsi, mövzular aləmi, müəllif heyəti barədə az yazılmayıb. Bu yazılanlar içərisindən araşdırdığımız mövzu ilə bağlı deyilənləri arayıb-axtarmaq, onlara münasibət bildirmək də tədqiqatımızın predmetinə daxil olan məsələlərdəndir.

**MÖVZUNUN ÖYRƏNİLMƏ DƏRƏCƏSİ.** Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, ““Füyuzat” məcmuəsində ədəbiyyat məsələləri” problemi bu tədqiqata qədər ayrıca, müstəqil mövzu kimi öyrənilməmişdir. Lakin ümumilikdə jurnala və oradakı ədəbi-bədii nümunələrə, tərcümə və

---

məktəbi. Ankara: “Ejdat” yayınları, 2000; A.Turan. Əli bəy Hüseynzadə. Moskva: “SALAM press”, 2008; R.Mirzə. Türkçülüyün babası, Bakı: “Elm”, 2000 və s.

ədəbiyyatşünaslıq əsərlərinə həmişə maraq olmuş, Azərbaycan romantizmindən, XX əsrin ilk iki onilliyindəki ədəbiyyatdan, Əli bəy Hüseynzadə, M.Hadi, A.Səhhət, S.Səlməsi və başqa sənətkarlardan yazan müəlliflərin əksəriyyəti bu və ya digər dərəcədə “Füyuzat” məcmuəsindəki ədəbi-bədii və ədəbiyyatşünaslıq əsərlərindən də bəhs etmiş, bunları müxtəlif mövqelərdən təhlilə cəlb etmişlər.

“Füyuzat” məcmuəsindəki ədəbi-bədii və ədəbiyyatşünaslıq əsərlərinin tədqiqi daha çox Əli bəy Hüseynzadə irsi ilə paralel aparıldığından, ədəbiyyatşünaslığımızda problemin araşdırılmasının tarixi, əsasən, aşağıdakı kimi qeyd olunmuşdur:

-“Füyuzat” jurnalının nəşrə başlanmasından 1920-ci ilə - Azərbaycanda sovet hakimiyyətinin qurulmasına qədərki dövr;

- Azərbaycanda sovet hakimiyyətinin qurulmasından represiyanın ilk illərinə - XX əsrin 30-cı illərinin axırlarına qədərki dövr;

- Mühəribə illəri və müharibədən sonrakı dövr (1940-1960-cı illər);

- SSRİ-də, o cümlədən Azərbaycan senzurasında nisbi yumşaqlığın hiss olunduğu 1960-cı ildən milli azadlıq uğrunda hərəkətinin açıq müstəviyə çıxdığı 1988-ci ilə qədərki dövr;

-Müstəqillik uğrunda mübarizənin başlanması və Azərbaycanın öz dövlət müstəqilliyini bərpa etməsindən sonrakı dövr.

Dissertasiyada “Füyuzat”da ədəbiyyat məsələlərinin öyrənilməsi tarixinə ayrıca paragraf – yarımfishil həsr edib problemi orada şərh etdiyimizdən, burada məsələnin üstündə dayanacağı artıq hesab edirik.

**TƏDQİQATIN MƏQSƏD VƏ VƏZİFƏLƏRİ.** Tədqiqatın əsas məqsədi XX yüzilliyin əvvəllərində fəaliyyət göstərmiş “Füyuzat” məcmuəsindəki ədəbi-bədii və elmi-filoloji əsərləri sistemli şəkildə öyrənməkdən, bu dərginin Azərbaycan ədəbiyyatı və jurnalistikası tarixindəki yerinə, jurnaldakı ədəbi-bədii, elmi-filoloji əsərlər barədəki bir sıra mübahisəli məsələlərə aydınlıq gətirməkdən ibarətdir. Məqsədə çatmaq üçün aşağıdakı vəzifələr müəyyən edilmişdir:

-“Füyuzat” jurnalında dərc olunmuş ədəbi-bədii, ədəbiyyatşünaslıq əsərləri və onlar barədə yazılanlarla tanış olmaq, onlardan bəhrələnməklə konkret ədəbi-bədii materiala qiymət vermək;

- Təhlil və şərh zamanı əsərlərin yazıldığı tarixi şəraiti nəzərə almaq, mətnləri obyektiv şəkildə qiymətləndirmək;

- Ümumiləşdirmələr aparanda müasir elmi-filoloji fikri nəzərə almaq;

- Tədqiqata cəlb olunan əsərlərin müasir zamanımızla necə səsələməsinə diqqət etmək.

## **TƏDQİQATIN METODU VƏ ELMİ-NƏZƏRİ ƏSASLARI.**

Araşdırmada tarixi-müqayisəli metoddan istifadə edilmiş, tədqiqatın obyektini kimi seçilən nümunələr və onlara həsr olunan araşdırmaların meydana çıxdığı şərait nəzərə alınmışdır. İşin mahiyyəti müqayisəli təhlil və tədqiq tələb etdiyindən əsər boyu müqayisələrdən də istifadə olunmuşdur.

Dissertasiyanın nəzəri əsaslarını Azərbaycan romantizmi haqqında yazılanlar və müasir ədəbiyyatşünaslıq əsərləri təşkil edir.

**TƏDQİQATIN ELMİ YENİLİKLƏRİ.** Dissertasiya “Füyuzat” məcmuəsində ədəbiyyat məsələlərinin öyrənilməsi sahəsində sistemli şəkildə yazılmış ilk monoqrafik tədqiqatdır. Aşağıdakıları elmi yeniliklər hesab etmək olar:

- Jurnalda dərc olunmuş bədii əsərlərlə bağlı bir sıra mübahisəli məsələlərə aydınlıq gətirilmiş, sonet və mənsur şeir janrlarının, sərbəst şeirin füyuzatçılar tərəfindən Azərbaycan ədəbiyyatına gətirilməsi təsdiq edilmiş;

- Poetik əsərlər mövzu, məzmun, ideya və janrlar baxımından konkret bədii mətn əsasında tədqiq edilərək dəyərləndirilmiş;

- Poetik tərcümələr ilk dəfə olaraq bütöv şəkildə tədqiq olunmuş;

- Ümumiyyətlə, heç vaxt bədii nəsr nümunəsi kimi tədqiq olunmayan bir neçə orijinal və tərcümə əsəri təhlil edilməklə “Füyuzat”ın bədii nəsrində barədə fikir formalaşdırılmış;

- Jurnalda dərc olunan orijinal və tərcümə dramları sistemli şəkildə öyrənilmiş;

- Ədəbiyyatşünaslığa aid bütün məqalələr obyektiv şəkildə, küll halında qiymətləndirilmişdir.

## **TƏDQİQATIN NƏZƏRİ VƏ TƏCRÜBİ ƏHƏMİYYƏTİ.**

Tədqiqatın nəzəri-təcrübi əhəmiyyətini hər şeydən əvvəl jurnalda dərc olunmuş əsərlərin müəlliflərinin ideyalar aləmi və bədii-elmi irsini hərtərəfli araşdırmaq və qiymətləndirməkdə axtarmaq lazımdır. Tədqiqatdan klassik Azərbaycan ədəbiyyatı, milli Azərbaycan romantizmi və jurnalistika tarixini öyrənənlər, bu sahələrlə bağlı araşdırma aparənlər və ali məktəblərin müvafiq fakültələrində təhsil alan tələbələr də faydalana bilərlər.

**TƏDQİQATIN APROBASİYASI.** Dissertasiya işi AMEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun Yeni dövr Azərbaycan ədəbiyyatı şöbəsində yerinə yetirilmişdir. Tədqiqatın məzmunu, başlıca nəticələri müəllifin monoqrafiyasında, beynəlxalq və respublika səviyyəli elmi konfranslarda etdiyi məruzələrdə, ölkədə və xaricdə çıxan nüfuzlu nəşrlərdə çap etdirdiyi məqalələrdə öz əksini tapmışdır.

**TƏDQİQAT İŞİNİN QURULUŞU.** Dissertasiya giriş, üç fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyatın siyahısından ibarətdir.

## **TƏDQİQATIN ƏSAS MƏZMUNU**

Dissertasiyanın girişində işin ümumi səciyyəsi müvafiq formaya uyğun şərh edilir.

Dissertasiyanın birinci fəslə **“Füyuzat” jurnalında poeziya** adlanır. Bu fəsil üç yarım fəsildən ibarətdir.

**“Füyuzat”da ədəbiyyat məsələlərinin öyrənilməsi tarixinə dair** adlanan birinci yarım fəsildə təxminən yüz il ərzində “Füyuzat”da ədəbiyyat məsələləri barədə deyilənlərin müəyyən qismi tədqiqata cəlb edilmişdir.

“Füyuzat”ın dərc olunduğu və fəaliyyətini dayandırdıqdan sonrakı ilk onilliklərdə jurnalın dili barədə deyilən iradlar nəzərə alınmazsa (C.Məmmədquluzadə, F.Köçərli), Ə.Hüseynzadə və “Füyuzat”la bağlı elə bir ciddi irad səslənməmiş, M.Hadi, Əliqulu Qəmküsar, A.Ağababazadə, Qafur Rəşad, Abbas Səhhət, Abdulla Şaiq, M.S.Ordubadı, Mirzəbala Məmmədzadə Əli bəy Hüseynzadə və onun qurucusu olduğu jurnalın məhəbbət və ehtiramla söz açmışlar.

XX əsrin 30-cu illərindən totalitar sosializm cəmiyyətinin siyasi sifarişlərinə uyğun olaraq həm Ə.Hüseynzadəyə, həm də füyuzatçılara münasibət dəyişmişdir. 30-80-ci illərdə dissertasiyada adını çəkdiyimiz və əsərlərindən nümunələr gətirdiyimiz bir çox alimlər “Füyuzat” məcmuəsinə, əsasən, tənqidi münasibət bəsləmişlər. Həmin müəllifləri, yəni “Füyuzat”a qarşı əks cəbhədə dayanan ədəbiyyatşünasları qınasaq da, buna daha çox siyasi sistemin sifarişi kimi baxır və akademik İsa Həbibbəylinin aşağıdakı fikrinə tamamilə haqq qazandırırıq: “Elm adamları əsərlərində Əli bəy Hüseynzadədən sitat gətirəndə yalnız tənqid etmək mənasında onun adının əvvəlinə “mürtəce”, yaxud bir “burjua” sözünü yazmadan, əsərlərindən söz açma bilməzdilər”<sup>1</sup>. Amma onu da qeyd etmişik ki, bu tənqidlərin içərisində də “Füyuzat”ın və Ə.Hüseynzadənin xeyrinə söylənilmiş məqamlar az deyil. Biz Abdulla Şaiq, Mir Cəlal, Məmməd Cəfər, Əziz Mirəhmədov, Kamal Talıbzadə və digər müəlliflərin əsərlərindən istifadə edərkən belə bir halın şahidi olmuşuq ki, bir çox ədəbiyyatşünaslar senzuranın imkan verdiyi dərəcədə

---

<sup>1</sup> İsa Həbibbəyli. Müstəqillik işığında Əli bəy Hüseynzadə (“Böyük ədib və mütəfəkkir Əli bəy Hüseynzadə” kitabında, 4-11), Bakı: “Elm” nəşriyyatı, s.4

dolayısı da olsa, həqiqəti deyir, Əli bəy Hüseynzadənin və füyuzatçıların mədəniyyətimizin inkişafındakı xidmətlərini söyləməkdən çəkinmirdilər.

Müstəqilliyimizin bərpasından sonra həm Əli bəy Hüseynzadəyə, həm də “Füyuzat” məcmuəsinə münasibət dəyişmiş, səhvlər etiraf olunmuş, bu böyük dahi və onun qurucusu olduğu jurnal həqiqi qiymətini almağa başlamışdır ki, biz tədqiqatda bacardığımız səviyyədə bunları konkret faktlar əsasında işıqlandırmağa çalışmışıq.

Fəslin ikinci yarımbaşlığı *“Jurnalda poeziya: əsas mövzular və janrlar”* adlanır. Şeirın mənəviyyata daha çox təsir gücünə malik olduğunu nəzərə alan jurnalın, demək olar ki, hər nömrəsində poetik nümunələr verməsi qanunauyğun bir hala çevrilmiş, bu poetik nümunələr üslub, məzmun, mündəricə, janr, sənətkarlıq baxımdan bir-birilərindən fərqlənsələr də, onları ümumi bir ruh və ideya birləşdirirdi: **millətə, milli mənafeyə və insanlığa xidmət.**

“Füyuzat”ın səhifələrində dərc olunan poeziya nümunələrini iki yerə bölmək olar: **1) orijinal əsərlər; 2) poetik tərcümələr.**

Məcmuədə dərc olunan şeirlər, əsasən, Azərbaycan və osmanlı türkcəsində olsa da, jurnalda ara-sıra fars, ərəb, hətta özbək dilində də poetik nümunələr dərc olunurdu.

Jurnalda dərc olunan şeirlər mövzucə rəngarəng olduğu kimi, yanr etibarı ilə də rəngarəng idi. Burada lirik növün klassik şeir şəkillərindən olan qitə, qəzəl, qəsidə, məsnəvi, mürəbbə, müxəmməs, təxmis, müsəddəs, müstəzad, tərcibənd janrları ilə yanaşı, həmin dövrə qədər Azərbaycan ədəbiyyatında az təsadüf olunan, yaxud heç işlənməyən çarpaz qafiyəli dördlüklərə (A.Cövdət. “Bir kitabeyi-səngi-məzar”, “Sənin üçün”; M.Hadi. “Mövludi-fəxri-aləm”; A.Səhhət. “Bir vərəqdır kitabı-xilqətdən – Dalonlidan tərcümə”; Ə.Kamal. “Şəbgərdir-xəyal”), sonetlərə (Ə.Hüseynzadə. “Cənnəti-qaibə - Miltondan tərcümə”; Ə.Kamal. “Fəlsəfeyi-pərişan”, “Gözəlim, açma maziyi”; S.Səlməsi. “Xəyali-mənfur”, “Farsca ilk sone”), hər bəndi altı misralıq 1-3, 2-4, 5-6 (ac bç dd) qafiyə sisteminə malik şeirə (H.Cavid. “Hali-əsəfiştimalımı təsvirdə bir ahi-məzluman”), hər bəndi doqquz misralıq, səkkiz misrası 1-3, 2-4, 5-7, 6-8 (ac bç də ef) şəklində qafiyələnən, birinci bəndin doqquzuncu misrası ya olduğu kimi, ya da qismən hər bəndin sonunda təkrarlanan poetik nümunəyə (M.Ə.Rəcəzadə. “Yad et”), 1-4, 2-3, 5-6 (aç bc de) formasında qafiyələnən bəndləri altı misralıq şeir şəklinə (İ.Səfa. “Yüksək bir dağa”), hər bəndi on bir misradan ibarət olub 1-4, 2-3, 5-9, 6-7-8, 10-11 (aç bc dg əf gh) kimi qafiyələnən şeir formasına (Ə.Mehrənnisa xanım. “Bir qız tanırdım”), hətta sərbəst şeirə də rast gəlirik (Hüseyn Suad.

“Buvadamurda”). M.Rəsulzadənin qismən gəraylıya oxşar aaab, cccb, dddb, eeeb formasında qafiyələnən yeddi bəndlik səkkiz hecalı şeiri istisna olmaqla, jurnalda xalq şeiri formasında olan müstəqil poetik əsərə təsadüf etmədik.

“Füyuzat”dakı poetik nümunələri aşağıdakı üç əsas mövzu ətrafında araşdırmışıq:

- 1.İctimai-siyasi şeirlər;
- 2.Maarifçilik ruhunda olan əsərlər;
- 3.Məhəbbət lirikası.

Əli bəy Hüseynzadənin “Heyrət, yaxud bir mələyin insanlara xitabı”, “Həsbi-hal, yaxud bizim Hadinin iztirabı”, Məhəmməd Hadinin “Amali-tərəqqi”, “Tövsieyi-mürğ”, “Təraneyi-qəmpərvəranə”, “Təraneyi-milli”, “Bülbül”, “Amali-viddan”, “Pəriyi-viddan”, “Bir əməlim”, “Əlvida, yaxud acı bir iqrar”, İbrahim Tahirin “İnsanlara xitab”, M.Ə.Sabirin “Söz”, M.H.Qudsinin “Cülusiyyə”, A.Şaiqın “Bir quş”, S.Səlmasinin “Təhəssür”, “Xəyali-mənfur”, “Ləyali-iztirar”, Hüseyn Cavidin “Ahi-məzlumanə”, Ə.Cənnətinin “Fəxriyyə”, M.Rəsulzadənin “Təraneyi-əhrranə”, “Həsbi-hal”, Abdulla Cövdətin “Dilbəri-hürriyyə”, “Timsali-hürriyyə”, Əhməd Kamalın “İştikayi-rindanə”, M.Ə.Rəcəzadənin “Məqbər”, “Qırmızı mərəgublar”, Nigar Osmanın “Çırpınma”, Əbdülhəq Hamidin “Təcəlli, yaxud təsəlli”, Tofiq Fikrətin “Füzuli” və s. şeirləri nəzərdən keçirərək bu qənaətə gəlmişik ki:

-Bu şeirlərin mühüm bir qisminə yarandığı dövrün ictimai-siyasi şəraitinə uyğun olaraq daha çox cəmiyyətin dəyişiləcəyinə və dünyanın gözəlləşəcəyinə inam hissi ifadə olunmuş;

-Köhnə şeir şekillərində də olsa, təcəddüd, inqilab, sənaye əsri olan XX əsrdə ölkədə və dünyada baş vermiş və baş verməkdə olan hadisələrə reaksiya nümayiş etdirilmiş;

-Zamanın tələbinə uyğun daha çevik, oxucular tərəfindən asan başa düşüləcək, “həzm oluna biləcək” yeni şeir janrları yaradılmış;

-Bu şeirlərdə pomantik poeziyaya xas olan pafos və təmtəraqlı dillə türk və müsəlman dünyasının dərdləri bəyan edilmiş, dərdi göstərməklə dərdin əlacının da tapılmasına cəhd edilmiş;

-Ən nəhayət, jurnalın qayəsinə uyğun olaraq bu əsərlərdə islamçılıq, türkçülük və müasirlik ideyasının təbliğinə üstünlük verilmişdir.

“Füyuzat”da çıxan şeirlərinin müəyyən qismini də məktəb, elm və mədəniyyətlə bağlı düşüncələrin yer aldığını əsərlər təşkil edir.

M.Hadinin “Fünun və maarif”, “Amali-tərəqqi”, “Qələmə”, “Şükufəzari-bənat və yaxud qızlar bağçası”, “Hissiyyati-mədranə və yaxud övlad bəsləmək hissləri”, “İsmət: Əfif olan insanların xəsaili”, İbrahim

Tahirin “Təbrik və izhari-təşəkkür”, “Nəğmeyi-fəryad”, M.H.Qudsinin “Kamal”, “Mədəniyyət”, “İntibahi-maarif və sənaye”, Şamil Cəlilzadənin “Qəsideyi-ərəbiyyə”, Azadın “Xanımlara” və s. əsərləri sərf-nəzər edərək bu qənaətə gəlmişik ki, “Füyuzat” jurnalında əsas mövzusu maarif və mədəniyyətlə bağlı olan poetik əsərlərin müəlliflərinə görə, bəşəriyyətdəki əmin-amanlıq maddiyyatdan daha çox mənəviyyatla bağlıdır. Bəşər övladının kamil olması isə təlim, tərbiyə və böyüyüb boya-başa çatdığı mühitdən asılıdır. Nəhayət, müəlliflərin əsərlərindən çıxara biləcəyimiz qənaətimizə görə, cəmiyyət azad olmayınca, əxlaqi və ümumbəşəri dəyərlərə söykənən azad düşüncələrə meydan verilib bunların səmərəsindən bəhrələnməyincə nə kamil insan, nə də mükəmməl həyat tərzindən bəhs etməyə dəyməz.

Etiraf etmək lazımdır ki, “Füyuzat” məcmuəsində məhəbbət lirikasının tələblərinə uyğun şeirlərə az rast gəlinir. Bizcə, bunun da başlıca səbəbini jurnalın məqsəd və məramı, çap olunduğu dövrün ab-havası ilə əlaqəli olduğunda axtarmaq lazımdır.

M.Hadinin “Gözlərin”, “Bir aşiqi-hürriyyətin ehtisasati-ruhiyyəsini təsvir və iradə edən bir lövhədir”, M.Ə.Sabirin “Təraneyi-aşıqanə”, A.Bakıxanovun “Bismillah”, Abdulla Cövdətin “Sənin üçün”, M.Ə.Rəcəzadənin “Bahardan bir yarpaq, yaxud zümzüməmdən bir nəğmə”, “Yad et!””, Hüseyn Suadın “Buvadamurda”, Mehrənnisa xanımın “Bir qız tanırdım”, Təbib Xivə adlı bir şairin “Baş üstünə” və “Em şəb”(“Bu gecə”) şeirləri məhəbbət lirikasının nümunələri kimi təhlilə cəlb olunmuşdur.

Məhəbbət lirikası nümunəsi hesab edilə biləcək şeirlərin təhlili deməyə əsas verir ki, bu şeirlərdə məhəbbət çaları ilə yanaşı, bəzən ictimai mötəvlər də özünü göstərir. Bizcə, bu, jurnalın daha çox istimai əsərlərə üstünlük verməsi, orada əsərlərini çap etdirən şairlərin də bunu nəzərə alması ilə əlaqəli ola bilər.

***“Potik tərcümələr “Füyuzat”ın ədəbi maraq dairəsi müstəvisində”*** adlı üçüncü yarımfəsildə jurnalın səhifələrində dərc olunmuş poetik tərcümələri araşdırmışıq. Məcmuənin səhifələrində orijinal poeziya nümunələri ilə yanaşı, jurnalın ideya istiqamətinə yaxın olan şeir tərcümələri də dərc olunurdu. Bu tərcümələrin özünü də iki qismə bölmək olar: a) ərəb-fars dillərindən edilmiş tərcümələr; b) Avropa dillərindən edimiş tərcümələr.

Əli bəy Hüseynzadənin ərəb-fars və də Avropa dillərindən tərcümə etdiyi “Qitə”, “Cənnəti-qaibə” “Bir nəğmə”, “Derjavindən tərcümə”, Məhəmməd Hadinin fars dilindən dilimizə çevirdiyi “Cavanmərdlik və yaxud fəzaili-aliyyə”, “Zümzümeyi-aşıqanə”, “Tövhid”, “Mərəzi-ibrət, yaxud Şamda qəhətlik”, “Nizaminin övladına nəsihəti”, “Hekayeyi-eşq”, Mirzə

Ələkbər Sabirin ərəb dilindən tərcümə etdiyi “Tərcümeyi-qövlül-müfti”, “Şeir tərcüməsi”, Abbas Səhhətin fransızcadan tərcümə etdiyi “Bir vərəqdir kitabı-xilqətdən”, türk şairi Müəllim Nacinin fransız dilindən çevirdiyi “Qırlanğıc” əsərlərini poetik tərcümələr kimi nəzərdən keçirmişik.

“Füyuzat” jurnalında dərc olunan poetik tərcümələr barədə fikrimizi yekunlaşdıraraq belə bir qənaətə gəlmişik ki, məcmuə tərcümə məsələlərində də öz prinsiplərinə sadıq qalmış, həm ideya-məzmun, həm də sənətkarlıq cəhətdən oxucu marağını ödəyə biləcək əsərlərin çapına üstünlük vermişdir. Səhifələrində elə poetik tərcümələrə yer vermişdir ki, bu tərcümələr milli və ümumbəşəri dəyərlərə söykənib cəmiyyətin dünyagörüşünün formalaşmasına, insanların maariflənməsinə, azadlıq ideallarını dərk edib bu yolda mübarizə aparmalarına yol göstəricisi ola bilsinlər.

Dissertasiyanın II fəslə **“Jurnalda dərc olunana bədii nəsr və səhnə əsərləri”** adlanır və iki yarım fəsildən ibarətdir.

**“Bədii nəsr: real həyat həqiqətləri və romantik təhkiyə”** adlanan birinci yarım fəsildə jurnalda çıxan bədii nəsr nümunələri tədqiq olunur.

Belə hesab edirik ki, poeziya ilə müqayisədə “Füyuzat”ın bədii nəsrinə nə müəllif, nə də orada çap olunan əsərlərin sayı baxımından o qədər də ürəkaçan deyil.

“Füyuzat”da nəsr əsərləri çap etdirən müəlliflərdən biri kırıqlı Əhməd Raiqdir. Bədii nəsr nümunəsi kimi Əhməd Raiqin üç yazısından danışmaq olar. Bunlardan biri – “Şeiri-mənsur”(“Vətəni-cüda”) orijinal bədii əsər, ikisi isə - biri Tofiq Fikrətin şeirlərinin nəsrə çevrilmiş variantı, digəri ingilis şairi Corc Bayrondan olmaqla – bədii tərcmədir.

İki hissəlik “Şeiri-mənsur” əsəri vətəninə avara düşmüş bir qəribin qəmli hekayətidir. Bu qəribin vətəninə niyə, hansı səbəbdən ayrı düşməsi barədə heç bir məlumat verməyən müəllifin təqdimatında qəriblik, vətənsizlik böyük bəla, çəkilməz dərddir.

Həsən Səbri Ayvazovun jurnalda bir hekayəsi dərc olunmuşdur: “Əsarət qurbanları: Əbəveynlərə ibrət”.

Hekayənin mükəmməl nümunəsi olan əsərin mövzusu XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində İslam və türk dünyası üçün xarakterik olan real həyat hadisələrindən götürülmüşdür. Olmuş və ola biləcəklərlə romantik hiss və həyəcanların sintezindən yaranmış, gözəl dilə, mükəmməl struktura malik olan hekayədə hadisələr Kırmda, bir ailə çərçivəsində baş verir.

Jurnalda “Müəllim İsmayıl Həqqi” imzası ilə çap olunan “Validə qucağı ya ki, ilk tərbiyə” adlı əsəri də bədii nəsr nümunəsi hesab etmək olar.

Sadə süjetə, oxunaqlı dilə, yüksək əxlaqi dəyəərə malik olan hekayə tərbiyə mövzusundadır. Elmin və maarifin təbliğ olunduğu hekayədəki hadisələr baharın ikinci ayında, bazar ertəsi günü şəhərə yaxın yerləşən bir kənddə baş verir.

İmzadan görünür ki, Yaltanın Dərəköy kəndindən redaksiyaya göndərilən hekayənin müəllifi müəllimdir və pedaqogika ilə yanaşı, bədii ədəbiyyatın da qanunlarına bələddir. Bu səbəbdən də o, tərbiyə və məktəb haqqında yaxşı bir əsər ortaya qoya bilmişdir.

Jurnalda “Nümuneyi-ədəbiyyat” rubrikası altında Məhmud Əkrəm Rəcəzadənin tərcüməsi ilə verilmiş “Bir əmə çocuğun təhəssürü” adlı yazını da bədii nəsr nümunəsi kimi tədqiqatə cəlb etmək olar. Mənsur Şeiri xatırladan bu kiçik həcmli yazı həm məzmun-ideya, həm də dil-üslub baxımdan təqdirə layiq əsərdir.

“Füyuzat” jurnalında dərc edilmiş bədii nəsr nümunələrini nəzərdən keçirəndən sonra belə bir qənaətə gəlirik ki, jurnal öz məslək və əqidəsinə sadıq qalaraq o əsərlərin çapına üstünlük vermişdir ki, onlar zamanla səsleşib cəmiyyətin və bəşəriyyətin problemləri barədə oxusularda müəyyən təsəvvür yaratmaqla onların dünyagörüşü və ədəbi zövqlərinin formalaşmasına müəyyən yardım göstərə bilsinlər.

Fəslin ikinci yarımfəslı *“Dramaturgiya”* adlanır. “Füyuzat” jurnalında yalnız bir orijinal dram əsəri çap olunmuşdur: “Nədən bu hala qaldıq?”. Kırımlı Həsən Səbri Ayvazovun müəllifi olduğu bu əsər hissə-hissə məcmuənin səkkiz nömrəsində dərc edilmişdir.

Üç pərdəlik dramın birinci bir məclislik pərdəsindəki əhvalatlar Səid bəyin evində, üç məclisdən ibarət ikinci pərdədəki və bir məclisdən ibarət üçüncü pərdədəki əhvalatlar əlli-altımış sənə əvvəlki türk-tatar adəti ilə bəzədilmiş bir türk evində baş verir.

Beş məclislik dramda iştirakçıların sayı o qədər də çox deyil. Türk dillərinin heç birinə müstəsna üstünlük verilmədən, əsasən, Azərbaycan türkcəsində yazılan bu əsərdə əsas konflikt imperiya, onun güc qüvvələri təmsilçiləri, hakim dairələrlə müstəmləkə xalqları – onların ayıq düşünsəli, istiqlal uğrunda mübarizə aparan ziyalılar, müstəmləkəçi dövlət ilə əsarətdə olan xalqlar arasındadır.

Müəllif obrazlıların xarakterini onların danışığı və hərəkətləri, hətta geyim əşyalarını fərdiləşdirməklə oxucuların gözü qarşısında canlandırır. Səid bəy əsərin ilk pərdəsində millətdən ayrı düşmüş aristokrat gənc təsiri bağışlayır və müəllif əslində onu XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində Şərq mühitindən qopub Avropa mühitinə meyil eləyən, lakin o mühidə də özünü

təsdiq etməkdə çətinlik çəkən türk-müsəlman gənclərinin ümumiləşdirilmiş obrazı kimi yaradır. Millətinin dilini düz-əməlli bilməyən, hətta mənsub olduğu xalqın adət-ənənələrini, əxlaq normalarını belə yadırgayan, onlara xor baxan bu obrazı H.S.Ayvazov inkişaf prosesində verir.

Səhnələr dəyişdikcə Səid bəyin danışiq və davranışında, dünyagörüşündə millətə qayıdış hiss olunur. Qonaq olduqları mənzildə müsəlman qadınların əl işləri olan toxunma portretləri görüb heyratını: “ax prelest, zameçatelni raboti” sözləri ilə dilə gətirən Səid bəy Rəşidə etiraf edir ki, nə Krımın saray və camələrini, nə Bağçasarayı gəzmədiyindən, mənsub olduğu xalqın tarixini, onun adət-ənənələrini yetərincə bilmədiyindən millətinə yadlaşıb. Amma indi özündə başqa hallar hiss edir. Avropa mədəniyyətinə, Avropa yaşayış qaydalarına nə qədər alışsa da, artıq milli şeylərdə başqa bir sıcaqlıq görür, qonaq olduqları mənzil ona “aristokratiçeski bir qastindən” daha xoş gəlir.

Bu artıq milli özünüdərəkə qayıdışdır.

Əsərdə gəlinən nəticə bundan ibarət olur ki, insanlar yalnız xeyir-şərdə, toyda-yasda deyil, bütün işlərdə bir olmalı, millətin, dinin, geniş mənada bəşəriyyətin keşiyində durmalıdırlar. Toyda birləşməyi bacaran millət vətəninin, vətəndaşlarının bəd günündə də birləşməyi, xalqına, məmləkətinə həriyyətinə qazandırmağı bacarmalıdır.

H.S.Ayvazov jurnalda dərc etdirdiyi məqalə və “Əsarət qurbanları” hekayəsində olduğu kimi, “Nədən bu hala qaldıq?” dramında da səmimi şəkildə bacardığı səviyyədə millətinə və müsəlman dünyasına xidmət etməyə, onun dərdlərinə məlhəm olmağa, bədii sözün qüdrəti ilə cəhalət pərdəsini insanların gözü üzərindən qaldırmağa çalışmışdır.

“Füyuzat” jurnalında orijinal “Nədən bu hala qaldıq?” dram əsəri ilə yanaşı, Getenin “Faust”, Şekspirin “Yül Sezar” əsərindən parçaların, müəllifi bəlli olmayan “Böyük Petro və Stenmiç” dramının da tərcümələri nəşr olunmuşdur.

“Faust”dan bir neçə parçanı – “İthaf”, “Səhni-tamaşada müqəddimə”, “Səhni-asimanda müqəddimə”, “Faust”dan: Mefistofel” – Əli bəy Hüseynzadə tərcümə edərək jurnalın müxtəlif nömrələrində çap etmişdir.

Təəssüflər olsun ki, dili ağır olsa da, həm nəsr hissələri, həm də poetik parçaları zövq və sənətkarlıqla tərcümə edilmiş əsər sona qədər tərcümə edilməmişdir.

Müəllifi göstərilmədən Krımızadə Əli Rza tərəfindən tərcümə olunan “Böyük Petro və Stenmiç” jurnalın 9 və 10-cu nömrələrində dərc olunmuşdur. İki kiçik pərdədən ibarət olan bu darama tərcüməçi tanışlıq xarakterli dörd

cümləlilik ön söz yazmışdır. Ön sözdən məlum olur ki, tərcüməçi bu əsəri bir dəfə “şiveyi-osmaniyyəyə” çevirsə də, tərcüməni itirmiş və bu tərcümə əsərin ikinci tərcüməsidir.

Dramdan çıxarılan məntiqi nəticə bundan ibarətdir ki, vəzifə və mövqeyindən asılı olmayaraq insan bir peşəni mükəmməl bilməli, dilinə yiyə durub sirr saxlamağı bacarmalıdır. Yaxşılıq etməlidir ki, əvəzini gözləmədiyi halda Allah ona qaytarsın.

“Füyuzat”ın bəzi parçalarının tərcüməsini nəşr etdiyi dramlardan biri də ingilis dramaturqu Vilyam Şekspirin müasir oxucunun “Yuli Sezar” adı ilə tanıdığı, amma Abdulla Cövdətın “Jül Sezar” adı ilə tərcümə etdiyi əsərdir.

Qeyd edək ki, “Füyuzat” tərcümənin hamısını deyil, yalnız bir hissəsini, daha doğrusu, birinci pərdəsinin tərcüməsini vermiş və qeyd etmişdir ki, “Jül Sezar”ın məbədi kitab halında təb olunacaqdır”.

Dram əsərlərindən çevrilərək jurnalda dərc olunan nümunələr bir daha təsdiq edir ki, “Füyuzat” digər növ və janrlarda çap etdiyi bədii, elmi-fəlsəfi yazılarda olduğu kimi, dram tərcümələrində də öz məramına sadıq qalmış, ədəbi prosesə və oxucu düşüncəsinə təsir edə biləcək əsərlərə üstünlük vermişdir.

III fəsil **“Füyuzat”da bədii sənətkarlıq məsələləri**” adlanır. Bu fəsil də iki yarımbaşlıqdan ibarətdir.

Birinci yarım fəsil belə adlanır: ***“Ədəbi tənqidin romantik sənət axtarışları”***.

“Füyuzat” məcmuəsində ədəbiyyatşünaslığa aid dərc olunmuş əsərləri iki yerə bölmək olar: a) bədii ədəbiyyata nəzəri baxımdan yanaşma və ədəbi tənqid; b) ədəbiyyat tarixçiliyi məsələləri.

Bədii ədəbiyyatın nəzəri problemləri və ədəbi tənqidlə bağlı jurnalda dərc olunan əsas məqalələrin müəllifləri Əli bəy Hüseynzadə və Əhməd Kamal, ədəbiyyat tarixçiliyinə aid yazıların müəllifləri isə Əliəğa Həsənzadə və Abdulla Sur olmuşdur.

İrəlincədən deyək ki, Əli bəy Hüseynzadənin məqalələrində eyni zamanda ədəbiyyat tarixçiliyinə də meyil hiss olunur. Bunu müəllifin “Tolstoyluq nədir?”, “Abdulla Cövdət” və “Şiller” məqalələrində daha aydın şəkildə hiss etmək olur.

Tolstoyu müsəlman aləminin böyük yazarı – “yeni türklərdən Namiq Kamal bəylə” müqayisə edərək, N.Kamalı “kəlamı möhriq” (yandırıcı, yandıran – V.Ə.), od kimi yaxan, “atəşzəban bir ədibi-şəhir” (alov dilli şöhrətli ədib – V.Ə.), Tolstoyu isə “şirinzəban bir həkim” adlandıran müəllif Tolstoy yaradıcılığını üç dövrə bölərək onu Firdovsi, Sənai və Sədi ilə müqayisə edir.

Tolstoyun “Hərb və sülh” romanını bir rus “Şahnaməsi” adlandıran Əli bəy Hüseynzadə onu Firdovsinin “Şahnamə”sinə bənzədir.

Ə.Hüseynzadəyə görə, bütün ziddiyyətlərinə baxmayaraq Tolstoy böyükdür və onun dahiliyini məzhəbində deyil, ədəbi-ictimai məsləkində axtarmaq lazımdır. Tolstoyun böyüklüyünün bir sıra şərtlərlə bağlı olduğunu bəyan edən Əli bəy Hüseynzadə yazır: “Tolstoy böyükdür, çünki xəvasın deyil, külliyyəti-əhali olan əvamin fikrini tənvirə, əxlaqını təhzibə çalışıyor. Tolstoy böyükdür, çünki dahiyyəi-hərbin ortadan götürülüb ümumi-cahanın miləl və əqvamı arasında sülhi-əbədinin təqririnə qeyrət ediyor. Tolstoy böyükdür, çünki məzahib arasında bir təriqi-ittihad və mədəvvət arıyor. İttihad və mədəvvəti ayrı-ayrı bir məzhəbin göstərdiyi cavabların cümləsindən əla biliyor. Tolstoy böyükdür, çünki üluhiyyəti və iradətüllahın növi-bəşərə fəvdi etdiyi vəzaifdir ki, əlindən gəldiyi qədər cəhd eliyor”<sup>1</sup>.

Ə.Hüseynzadə “Abdulla Cövdət” məqaləsində Abdulla Cövdəti nə mühafizəkar, nə də yenilikçi deyil, Şərq-Qərb kontekstində formalaşan bir şəxsiyyət və ədib kimi Azərbaycan oxucusuna tanıtdırır və ondan həm bir həkim, həm də şair-tərcüməçi kimi bəhs edir.

Əli bəy Hüseynzadənin “Qırmızı qaranlıqlar içində yaşıl işıqlar”, “Şiller”, “Türk dilinin vəzifeyi-mədəniyyəsi”, “Məsailül-həyat”, “İntiqad edirik, intiqad olunuruq” məqalələrini də ədəbiyyatşünaslığa aid əsərlər kimi tədqiq etmiş, fikir və mülahizələrimizi bildirmişik.

“Füyuzat” məcmuəsində ədəbiyyatşünaslığa aid məqalələrlə çıxış edənlərdən biri də Əhməd Kamaldır. Onun “Simurğun qanadları altında”, “Tahir Musayev”, “Mülahizə”, “Müxtəsər bir cavab”, “İxtari-məxsus”, “İsbati-iştibah” məqalələrini nəzərdən keçirmiş, belə bir qənaətə gəlmiş ki, o, M.Hadi, S.Səlməsi və H.Qudsidən danışdığı əsərlərini bəyəndiyini dilə gətirsə də, ümumiyyətlə Azərbaycan ədəbiyyatını bəyənməmiş, Azərbaycan dilinə xor baxmışdır.

Abdulla Cövdətin “İfadeyi-mütərcim” yazısını da ədəbiyyatşünaslıq məqaləsi hesab etmək olar. Bu yazı ingilis yazıçısı Vilyam Şekspirin jurnalın 24, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32-ci nömrələrində çap olunan “Jül Sezar” dramına müqəddimə kimi yazılmışdır.

A.Cövdətin Volterin türklərlə bağlı dediklərini iftira adlandırması ilə bağlı fikrini bir mənalı şəkildə qəbul etsək də, “Şekspiri sevməyən, Şekspiri

---

<sup>1</sup>Əli bəy Hüseynzadə. “Tolstoyluq nədir?”, “Füyuzat” jurnalı, 13 noyabr 1906-cı il, № 2, s. 24

təqdir etməyən millətlər yer üzündən qaldırılmalı” fikri ilə razılaşımaq mümkün deyil.

Jurnalın 8 sentyabr 1907-ci il tarixli 26-cı nömrəsində imzasız dərc olunan “Solli Prudom” adlı yazını da ədəbiyyatşünaslığa aid əsərlər sırasına daxil etmək olar. Prudomun H.Heynenin bir çox əsərlərinə nəzirələr yazdığını qeyd edən müəllif (məqalənin müəllifi göstərilməsə də, hər halda kimsə tərəfindən yazıldığı üçün biz müəllif sözünü işlətməyi lazım bilirik – V.Ə.) bildirir ki, H.Heynenin əsərlərində acı istehza, satira üstünlük təşkil etsə də, Prudomun əsərləri daha çox fəlsəfi mahiyyət daşıyır. Qələminin son məhsulları olan şeirlərinin toplandığı “Əvaniyi-şikəstə”, yaxud “Həzf” kitabının da Paskalın fəlsəfəsi haqqında olması məhz bundan irəli gəlir. Sonda qeyd olunur ki, onun “bir neçə əşari-lətifəsi mərhum Müəllim Naci tərəfindən qayət şairanə bir üslub ilə türkcəyə dəxi tərcümə edilmiş olduğundan bəzisini gələcək nömrəmizdə nümunə olaraq qələrlərimizə təqdim edəriz”<sup>1</sup>.

Redaksiya oxuculara verdiyi vədə qismən əməl etmiş, S.Prudomun əsərlərindən birini – “Qırlanğıc” şeirini Müəllim Nacinin tərcüməsində oxuculara təqdim etmişdir.

III fəslin ikinci yarımbaşlığı *“Klassik irsə münasibət”* adlanır.

“Füyuzat” ədəbiyyat tarixinin sistemli şəkildə öyrənilməsi və təbliği sahəsində əhəmiyyətli iş görürdü. Bu zaman ümumbəşəri dəyərlər konteksti gözlənilir, Şərq və Qərb klassiklərinə eyni mövqedən yanaşılırdı. Yəni Şekspir, Mövlana Cəlaləddin Rumi, Sənai, Tolstoy, Şiller, Gete və başqaları həm sənətkarlıq baxımından, həm də bəşəri ideyaları, humanizmi baxımından maraq doğururdu. Amma təəssüf ki, jurnalın səhifələrində bu münasibətin təzahüri anadilli klassik Azərbaycan ədəbiyyatının öyrənilməsi və təbliğində o qədər də hiss olunmur.

“Füyuzat”da, əsasən, ictimai-siyasi və tarixi məqalələrlə çıxış edən Əliağa Həsənzadənin ədəbiyyat məsələləri ilə bağlı dərc olunan əsəri Sədi Şirazidən bəhs edən “Təracümi-əhval” məqaləsidir. Jurnalda, əsasən, osmanlı türkcəsinə yaxın olan bir dildə “ədəbiyyata, tarixə, siyasətə, ictimaiyyətə, tövhidə, lisanə aid məqalələrdən”<sup>2</sup> fərqli olaraq doğma Azərbaycan türkcəsində yazılan bu məqalə Şeyx Müsləhəddin Sədinin qısa tərcümeyi-halı və yaradıcılığının əsas xüsusiyyətlərini əks etdirir və ədəbiyyat tarixçiliyi baxımından maraq doğurur. Müəllifin özünün qeyd etdiyi kimi, müxtəlif

---

<sup>1</sup> “Füyuzat” jurnalı, 8 sentyabr 1907-ci il, № 26, s.416

<sup>2</sup> Mirzəbala Məmmədzadə. Azərbaycan türk mətbuatı, Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2002, s. 45

təzkirələr və Şəmsəddin Saminin “Qamusül-əlam” əsərindən istifadə etməklə yazılmış bu əsər, əslində Sədi Şirazinin tərcümeyi-halını Azərbaycan oxucusuna çatdıran ilk əhatəli əsərlərdən biridir.

Əli bəy Hüseynzadədən sonra “Füyuzat”da ədəbiyyatşünaslıqla bağlı ən tutarlı yazıların müəllifi, şübhəsiz, Abdulla Surdur. Abdulla Surun jurnalın beş nömrəsində (N 18, 28, 29,30, 31) ədəbiyyat tarixçiliyi baxımından çox dəyərli olan üç məqaləsi dərc olunmuşdur. Bunlardan biri yeni dövr Türkiyə ədəbiyyatının ən böyük qadın şairi hesab olunan Nigar xanım Osman, biri orta əsrlər türk ədəbiyyatının tanınmış simalarından olan Sinan Paşa, digəri Mövlanə Məhəmməd Füzuli haqqındadır.

Abdulla Surun “Nigar xanım” əsərində həm ədəbi tənqidin, həm də ədəbiyyat tarixçiliyin elementləri var. Qeyd edək ki, mündəricatda “Bir türk şairəsi..... A.Sur” adı qeyd olunsada, jurnalın daxilində məqalə “Nigar xanım” adı ilə getmiş, sonunda Abdulla Surun adı yazılmamışdır.

Nigar xanımın tərcümeyi-halının əsas məqamları, ailəsi haqqında lazım olan məlumatları verən müəllif bildirir ki, onun adı və əsərləri təkcə Türkiyədə deyil, Rusiyada, Fransada, Almaniyada, İtaliya və Avstriyada da tanınır, müxtəlif dillərdə çap olunan məcmuələrdə şeirləri işıq üzə gətirir, tərcümeyi-halına yer ayrılır. Müəllifin “Əfsus”, “Niran”, “Əks-səda”, “Səfaləti-qəlb” adlı türk mətbuatını bəzəyən əsərlərinin adını çəkən, bu əsərlərdə Şərq ruhu ilə Qərb mədəniyyətinin qarşılıqlı təsirinin olduğunu bildiren A.Sur Nigar xanımın şairlik istedadına böyük dəyər verir.

A.Surun “Sinan Paşaya bir nəzər” adlı məqaləsi iki cəhətdən diqqəti cəlb edir. Birincisi, Abdulla Surun özünün hansı mərtəbədə savadlı olmasını və ədəbiyyata vəqif olmasını isbatlamaq, ikincisi, Sinan Paşanı ilk dəfə Azərbaycan oxucusuna tanıtdırmaq baxımından.

Abdulla Surun Məhəmməd Füzuliyə həsr etdiyi məqalə “Füyuzat”ın 30, 31-ci nömrələrində dərc olunmuşdur. Bu əsəri yüksək qiymətləndirən akademik Kamal Talbzadə yazır: “Füzuliyə bir nəzər” adlı məqaləsində A.Sur öz qarşısına böyük Azərbaycan şairinin bədii yaradıcılığını təhlil etmək məqsədini qoymuşdu. Müəllif özünəməxsus ümumiləşdirmələr yolu ilə şairin həyat və yaradıcılığı haqqında maraqlı, yeni fikirlər söyləmiş, ədəbi irsə qiymət verməyin müasir yolunu göstərmişdir”<sup>1</sup>.

“Sinan Paşaya bir nəzər” məqaləsində “Aləmi-şeyrə təsir nöqtəyi-nəzərilə baxılacaq olursa, o şərəf Füzuliyə keçər ki, bu nöqtəyi Füzuliyə aid gələcək məqaləmizdə ətraflı bir surətdə mütaliə edəcəyiz”, - deyib bu iki

---

<sup>1</sup> K.Talıbzadə. Sənətkarın şəxsiyyəti, Bakı: “Yazıçı”, 1978, s.267

böyük sənətkar arasında müştərək cəhətlərin olduğunu bildirən A.Sur M.Füzulinin həyatı və yarıdıcılığı haqqında dəyərli məlumatlar verir.

A.Sur çox doğru olaraq M.Füzuli irsinin, xüsusilə şeirlərinin elmi əsaslara söykənərək yarandığını bildirir və yazır: “Füzuli şeirə intisab etmədən ikmali-təhsilə çalışdı. Elində, günündə mövcud əqli, nəqli ülm və fünunu təəllüm etdi, həm alim oldu, həm şair. Çünki o, “elmsiz şeir əsası yox divar olur və əsassız divar qayətdə bietibar olur” qanununu kəndinə dəsturi-məşrəb edən şairlərdən olmaq istəyirdi...”<sup>1</sup>.

A.Sur Füzulinin müxtəlif şəhər və mətbəələrdə çap olunmuş divanlarındakı, yaxud əlyazmalarındakı nüsxə fərqlərini nəşirlərin nəşirliyi, katiblərin özbaşnalığı ilə əlaqələndirir, konkret nümunələr gətirməklə fikrini isbat edir.

M.Füzulinin qəsidələri haqqında danışarkən A.Sur qeyd edir ki, o, başqa qəsidə yazanlardan fərqli olaraq heç bir mənəsb sahibini mədh etmir, qəsidələrində insanlara “ədalət və müsəvat tövsiyə edir”.

M.Füzulini qəsidələrinə əsaslanmaqla onu pakəxlaq, başqalarına əyilməkdən, yaltaqlanmaqdan əsla xoşlanmayan bir şəxs hesab edən A.Sur yazır: “Əgər qəsidə dövrü çoxdan keçmiş olmasaydı, bizim şairlərin dəxi bu kimi mənzumələrdə bir dürlü idareyi-lisan etmələrini təmənnə edərdik. Lakin o dövrlər keşmiş ola”<sup>2</sup>.

M.Füzulinin qəzəl və qəsidələrindəki qəfiyə-rədif sisteminə toxunan A.Sur onların bənzərsiz və qüsursuz olduqlarından heyranlıqla danışır.

A.Surun məqaləsindəki dərin təhlil və ümumiləşdirmələri nəzərə alaraq “Füzuliyə bir nəzər” məqaləsi Abdulla Suru böyük söz ustası Füzulinin həssas tədqiqatçısı, Füzuli lirikasının fəlsəfi-intim mahiyyətini, onun bədii xüsusiyyətlərini düzgün qiymətləndirən bir ədəbiyyatşünas kimi tanıtdı”, - fikrini söyləyən professor Mir Cəlalı tamamilə haqlı hesab edirik<sup>3</sup>.

“Füyuzat” jurnalında ədəbiyyatşünaslıqla bağlı əsərləri nəzərdən keçirəndən sonra belə bir nəticəyə gəlirik ki:

-Jurnal qısa bir zamanda ədəbiyyata namusla xidmət etməyi bacaran ədəbiyyatşünasları ətrafına toplaya bilmiş;

---

<sup>1</sup> Abdulla Sur. Füzuliyə bir nəzər // “Füyuzat” jurnalı, 19 oktyabr 1907 -ci il, N 30, s.468

<sup>2</sup> Abdulla Sur. Füzuliyə bir nəzər // “Füyuzat” jurnalı, 24 oktyabr 1907-ci il, N 31, s.483

<sup>3</sup> Mir Cəlal Paşayev, Firidun Hüseynov. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı, Bakı: “Maarif” nəşriyyatı, 1982, s.409

-Azərbaycan və dünya ədəbiyyatının klassiklərinə qiymət verməklə yanaşı, müasir ədəbi prosesi də izləmiş;

-Verilən yazılarda bir sıra mübahisəli məsələlər olsa da, elmilik və obyektivlik, əsasən gözlənilmişdir.

Tədqiqatımızın hər fəslini və müvafiq paragrafını uyğun ümumiləşdirmə ilə yekunlaşdırmış, bu **nəticəyə** gəlmişik ki:

-“Füyuzat” məcmuəsindəki ədəbi-bədii və elmi-filoloji əsərləri tarixi şəraiti nəzərə alıb mətnləri obyektiv şəkildə qiymətləndirmədən bu dərginin Azərbaycan ədəbiyyatı və jurnalistikası tarixindəki yerinə, jurnaldakı ədəbi-bədii, eimi-filoloji əsərlər barədəki bir sıra mübahisəli məsələlərə aydınlıq gətirmək olmaz;

-Səhifələrində müxtəlif ölkələrin şairlərinin əsərlərinə yer ayıran, gənc yazarlara xüsusi diqqət verən məcmuənin aparıcı simaları Azərbaycan şairləridir və Azərbaycan poeziyasında yeniləşmə, yeni formaların ədəbiyyata gəlişi “Füyuzat”la başlanmışdır;

-Şeirlərdə mövzu rəngarəngliyi olsa da, ən çox azadlıq, maarif və mədəniyyət, qadın azadlığı təbliğ olunur, müasir ədəbiyyatla yanaşı, az da olsa, klassik ədəbiyyatın nümunələrinə də yer verilmişdir;

- Məcmuə tərcümə məsələlərində də öz prinsiplərinə sadıq qalmış, həm ideya-məzmun, həm də sənətkarlıq cəhətdən oxucu marağını ödəyəcək əsərlərin چاپına üstünlük vermişdir. Səhifələrində elə poetik tərcümələrə yer ayırmışdır ki, bu tərcümələr milli və ümumbəşəri dəyərlərə söykənib cəmiyyətin dünyagörüşünün formalaşmasına, insanların maariflənməsinə, azadlıq ideallarını dərk edib bu yolda mübarizə aparmalarına yol göstəricisi ola bilsinlər;

-Orişinal dram və nəsr əsərləri, eyni zamanda nəsr və dram əsərlərindən çevrilərək jurnalda dərc olunan nümunələr bir daha təsdiq edir ki, “Füyuzat” digər növ və janrlarda چاپ etdiyi bədii, elmi-fəlsəfi yazılarda olduğu kimi, dram yanrında چاپ etdiyi istər orijinal, istərsə də tərcümə əsərlərində öz məramına sadıq qalmış, ədəbi prosesə və oxucu düşüncəsinə təsir edəcək əsərlərə üstünlük vermişdir;

-Jurnal ədəbiyyat tarixi və nəzəriyyəsi məsələrinə müəyyən yer ayırmaqla müasir ədəbi prosesi də izləmiş, bəzən mübahisə doğuran hallar olsa da, ədəbiyyatşünaslıq əsərlərində obyektivliyə və elmiliyə, əsasən, əməl olunmuşdur.

# **TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU AŞAĞIDAKI ELMİ NƏŞRLƏRDƏ ƏKSİNİ TAPMIŞDIR**

## **MONOQRAFIYA**

“Füyuzat” məcmuəsində ədəbiyyat məsələləri. Bakı: “Elm və təhsil”, 2016, 204 səh.

## **MƏQALƏLƏR**

1. Məhəmməd Hadi “Füyuzat”ın səhifələrində // Kəltür Evreni (Uluslararası hakemli sosial bilimlər dergisi – ISSN: 1308-6197), Ankara: 2010, № 6, s. 109-116
2. Əli bəy Hüseynzadə və “Füyuzat” // Dil və ədəbiyyat (Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal), Bakı: 2010, № 73, s. 325-327
3. Məhəmməd Hədinin “Füyuzat”da nəşr olunan məqalələri // Dil və ədəbiyyat (Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal), Bakı: 2010, № 74, s. 342-344
4. Səid Səlməsi və “Füyuzat” məcmuəsi // “Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri” jurnalı, Bakı: 2010, № 2, s. 108-111
5. “Füyuzat”ın şeir dünyası // “Filologiya məsələləri” jurnalı, Bakı: 2014, № 9, s. 207-215
6. Martyr poet of Fuyuzat ( “Füyuzat”ın şəhid şairi) // “Hileya” naukovyy zbirnyk naukovykh prats (məqalə ingilis dilindədir), Kyyiv: 2014, vypusk 91(№ 12), s. 336-338
7. H.Cavid və M.Ə.Rəsulzadənin şeirləri “Füyuzat”ın səhifələrində / Azərbaycanşünaslığın aktual problemləri (VI Beynəlxalq elmi konfransın materialları , I hissə), Bakı, 5-7 may 2015-ci il, Bakı: 215, s. 373-375
8. Ahmad Kamal’s critical activity in the Fuyuzat journal (Əhməd Kamalın “Füyuzat” jurnalındakı tənqidçilik fəaliyyəti) // “Hileya” naukovyy zbirnyk naukovykh prats (məqalə ingilis dilindədir), Kyyiv: 2015 vypusk 94 (№3), s. 325-327
9. “Füyuzat” jurnalında ədəbiyyat məsələlərinin öyrənilməsinin tarixinə dair // “Filologiya məsələləri” jurnalı, Bakı: 2016, № 9, s. 338-347
10. Səid Səlmasının şeirləri “Füyuzat” jurnalında // Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı: tədqiqlər – III, Bakı: “Elm və təhsil”, 2016, s. 212-220
11. “Füyuzat” jurnalının bədii nəsr: real həyat həqiqətləri və romantik təhkiyə / Lənkəran Dövlət Universiteti, “Ali təhsildə keyfiyyətin təminatı” Respublika

Elmi Konfransının Materialları, Lənkəran (23-24 dekabr 2016-cı il), Lənkəran:  
2017, s.155-156

**Вопросы литературы в сборнике «Фиюзат»**

**РЕЗЮМЕ**

Диссертация посвящена вопросам литературы в журнале «Фиюзат», издававшимся в Баку в 1906-1907 годы под редакцией Али бека Гусейнзаде. Работа состоит из введения, трех глав, заключения и списка использованной литературы.

В вводной части говорится об актуальности, степени разработанности, объекте и предмете исследования, теоретико-методологических основах, целях и задачах, о теоретической и практической значимости, научной новизне диссертации, об апробации и структуре.

В первой главе «Поэзия в журнале «Фиюзат» состоит из трех параграфов: «Об истории изучения литературных вопросов в «Фиюзат», «Поэзия в журнале: основные темы и жанры», «Поэтические переводы в контексте литературных интересов в журнале «Фиюзат». В первом параграфе нашли отражение мысли относительно литературных аспектов журнала «Фиюзат», накопленные на протяжении 100 лет, в связи с чем проведены соответствующие изучения исследования и сделаны выводы. Во втором параграфе изучены оригинальные поэтические труды азербайджанских авторов и особенности их тематики и идеи. В третьем параграфе освещаются поэтические переводы, помещенные в журнале.

Вторая глава «Изданные в журнале художественные и сценические труды» состоит из двух параграфов. В первом параграфе «Художественная проза: реальная жизненная истина и романтическое повествование» анализируется художественная проза, нашедшая место в журнале, а во втором параграфе «Драматургия» представлены обзор оригинальных и переведенных сценических произведений.

Третья глава «Художественного мастерства в «Фиюзат» также состоит из двух параграфов. В первом параграфе «Романтические поиски искусства в литературной критике» нашло отражение

отношение автора работы к опубликованным художественным, а также критическим литературным работам теоретиков и исследователей. Во втором параграфе «Отношение к классическому наследию» нашло отражение автора к трудам, связанным с историей литературы.

В заключении подытожены выводы работы по исследованию.

# **VUSALA ISLAM gizi ASADOVA**

## **Literature issues in the “Fyuzat” journal**

### **SUMMARY**

The dissertation is dedicated to the literature issues in the “Fyuzat” journal published under the editorship of Ali bay Huseynzade in Baku in 1906-1907. The research consists of introduction, three chapters, conclusion and bibliography.

Introduction of the dissertation provides comprehensive information about the actuality of the topic, object and subject of the research, the existing level of studying the topic, the theoretical and methodological basis, purpose, duty and scientific novelty of the research, its theoretical and practical importance, approbation and structure.

The first chapter of the dissertation is entitled “Poetry in the “Fyuzat” journal”. The chapter consists of the three sub-chapters, namely “About the history of studying literature issues in “Fyuzat””, “Poetry in the journal: Main topics and genres” and “Poetic translations from the point of “Fyuzat”’s literary interest”.

In the first sub-chapter the author examines what have been said about the literature issues in “Fyuzat” during last hundred years and declares her conclusions based on concrete facts.

The original poetic works published in the journal are studied and their topical, ideal and artisan characteristics are scrutinized under the second sub-title of the chapter.

The third sub-chapter of the first chapter studies poetic translations in the journal.

The second chapter of the dissertation is entitled “Artistic prose and dramaturgy” and it consists of the two sub-chapters.

Artistic prose examples published in the journal are studied in the second chapter’s first sub-chapter named “Artistic prose: Real life truth and romantic narration”, while original and translated dramas published in the journal are examined in the second sub-chapter entitled “Dramaturgy”.

The third chapter of the dissertation is entitled “Artistic craftsmanship issues in the “Fyuzat”. This chapter also consists of two sub-

chapters. The first sub-chapter named “Romantic art search of literary criticism” is about the articles published in the journal on theory of literature and literary criticism. In the second sub-chapter, “Attitude to classical heritage”, the author shares her ideas about the articles published in the journal on history of literature.

In the “Conclusion” part of the dissertation the ideas that were uncovered at the result of the research are generalized.

Kağız formatı: 60/84 16/1

Sayı: 100

---

AMEA-nın mətbəəsində çap olunmuşdur.

**НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК АЗЕРБАЙДЖАНА  
ИНСТИТУТ ЛИТЕРАТУРЫ им. НИЗАМИ**

---

*На правах рукописи*

**БЮСАЛА ИСЛАМ кызы АСАДОВА**

**ВОПРОСЫ ЛИТЕРАТУРЫ В СБОРНИКЕ  
«ФИЮЗАТ»**

**5716.01 – Азербайджанская литература**

**А В Т О Р Е Ф Е Р А Т**

диссертации на соискание научной степени  
доктора философии по филологии

**Б А К У – 2017**